

YASHIRIN IQTISODIYOTNING JAMIYATGA TA'SIRI

Annotatsiya:

Ushbu tezisda yashirin iqtisodiyot tushunchasi, yashirin iqtisodiyotning mamlakatimizdagi tutgan o'rni, uning jamiyatga keltiradigan zararlari haqida ma'lumot keltirilgan. Shuningdek, xorijiy davlatlarda o'tkazilgan yashirin iqtisodiyotga bag'ishlangan tadqiqotlari haqida ham yozilgan.

Kalit so'zlar:

xufiyona iqtisodiyot, jinoiy iqtisodiy faoliyat, g'ayriqonuniy, g'ayriiqtisodiy, ikkilamchi iqtisodiyot, qalbakilashtirilgan iqtisodiy faoliyat.

**Information about
the authors**

Ro'ziyev F.
Buxoro Davlat Universiteti, Iqtisodiyot va turizm fakulteti, talabasi

Abdullayeva H.
*Buxoro Davlat Universiteti, Iqtisodiyot va turizm fakulteti,
o'qituvchisi*

Yashirin iqtisodiyot — ishtirokchilar tomonidan oshkora olib borilmaydigan, davlat va jamiyat tomonidan nazorat qilinmaydigan, soliqlar to'lanmaydigan, rasmiy davlat statistikasida qayd etilmaydigan iqtisodiy jarayonlar, iqtisodiy faoliyat turlari. Yashirin iqtisodiyot oshkora payqab bo'lmaydigan tovarlar va xizmatlarni ishlab chiqarish, taqsimlash, ayirboshlash, iste'mol jarayonlari — iqtisodiy munosabatlar bo'lib, uning negizida ayrim kishilar yoki kishilar guruhi manfaatlarini yotadi. Yashirin iqtisodiyot dunyoning deyarli hamma mamlakatlarida mavjud.

Yashirin iqtisodiyot – murakkab ko'p bosqichli hodisa bo'lib, uning turli xil shakl va turlari bor:

1. Jinoiy iqtisodiy faoliyat. Bu mutlaqo man qilingan, qonun yo'li bilan ta'qib etiladigan ishlar bilan shug'ullanish, ya'ni narkobiznes, qurol biznesi va hokazolalar.
2. G'ayriqonuniy, g'ayriiqtisodiy usullar bilan daromadlarni qayta taqsimlab o'zlashtirib olish, ya'ni o'g'irlilik, bosqinchilik, reket, poraxo'rlik.
3. Ikkilamchi iqtisodiyot – kishilarga zarar keltirmaydigan, ular uchun naf beradigan, lekin rasman ruxsat etilmagan va davlat ro'yxatidan o'tmagan iqtisodiy faoliyat. Ularga yashirin tadbirkorlik, 1-2 va 5-10 kishi band bo'lgan yashirin kichik korxonalar faoliyati kiradi. Yashirin tadbirkorlik xizmat ko'rsatish, qurilish, savdo, kiyim-kechak ishlab chiqarishda keng tarqalgan.
4. Rasman ruxsat etilgan faoliyat bilan birga qo'shimcha ravishda yashirin ishlab chiqarishga qo'l urish, ochiq ishlaydigan korxonalarda qo'shimcha ravishda hisobga kirmagan mahsulot chiqarib, uni yashirin sotish.
5. Mansabni suiste'mol qilish va korrupsiyaga asoslangan iqtisodiy xatti-harakatlar. Bular jumlasiga davlat idoralariidagi poraxo'rlik, yashirin lobbizm, mansabdan foydalanib subsidiyalar olishni kiritish mumkin.

6. Qalbakilashtirilgan iqtisodiy faoliyat – bu iqtisodiyot davlat sektoriga xos bo‘lib, davlatni aldashga qaratiladi. Buning eng yaqqol namunasi davlat sektoridagi qo‘shib yozishlar, qilinmagan ishlar uchun davlatdan haq olish va shu turdagi ishlardir.

XXI-asrga kelib iqtisodiyotining globallashuvi oqibatida Yashirin iqtisodiyot milliy doiradan chiqib xalqaro darajaga ko‘tarildi. Yashirin iqtisodiyot globallashuvi bu bir mamlakatdagi Yashirin iqtisodiyot boshqa mamlakatga ko‘chirilishida, nojo‘ya biznes ishlari bilan shug‘ullanuvchi xalqaro firmalarning paydo bo‘lishida ko‘rinadi. Bunga misol qilib xalqaro narkobiznesni, yashirin qurol savdosini, ishchi kuchining yashirin migratsiyasini uyushtirishni, offshor zonalar orqali g‘ayri qonuniy yo‘llar bilan topilgan pulni "halolab" olish kabilarni ko‘rsatish mumkin. Bular xalqaro hamjamiyatga katta xatar tugdiradi. Pulni chet mamlakatga yashirin chiqarib "halolab" olishga qarshi kurash maqsadlarida xalqaro hamjamiyat maxsus tashkilot — Xalqaro moliyaviy harakatlar guruhini tashkil etgan.

Yashirin iqtisodiyot miqyosi yashirin iqtisodiy aylanma, ya’ni ruxsat etilmagan tovar va xizmatlarni yaratish va ularni sotish hajmi bilan belgilanadi. Aylanma xufiyona bo‘lganidan uning aniq hisobkitobi bo‘lmaydi. Buning o‘rniga uni taxminan baholash usuli qo‘llaniladi. Ayrim hisobkitoblarga ko‘ra, o‘tgan asr oxirlarida Yer yuzidagi yashirin iqtisodiy aylanma 8 trln. dollarga yoki jahon yalpi mahsulotining 27,5% ga teng bo‘lgan. Biroq Ya.i. miqyosi turli mamlakatlarda farqlanadi. Yashirin iqtisodiyot eng rivojlangan mamlakatlarga Lotin Amerikasi va Afrika mamlakatlari kiradi. Mas, 1999-yil Misr va Nigeriyada u yalpi ichki mahsulotning 70% ga teng bo‘ldi. Yashirin iqtisodiyot hissasi eng kam bo‘lgan mamlakat Osiyoda Yaponiya (1—2%), G‘arbiy Yevropada Shveysariya hisoblanadi. MDH mamlakatlarida Yashirin iqtisodiyot darajasi o‘rtacha. Dunyoning rivojlangan mamlakatlarida, mas, AQSH va Italiyada Yashirin iqtisodiyotning yalpi ichki mahsulotdagi hissasi tegishli 6,4 va 11,4% ni tashkil etdi.

Fikrimizcha, quyidagi takliflar yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirishga xizmat qiladi:

- soliq bojxona sohasidagi islohotlarda soliq majburiyatlarini to‘liq bajarayotgan soliq to‘lovchilarni rag‘batlantirishning shaffof tizimini yo‘lga qo‘yish;
- soliq va bojxona tartib-taomillarini to‘liq raqamlashtirish orqali byurokratik to‘siqlarga barham berish;
- mehnat munosabatlari sohasidagi normativ islohotlarni amalga oshirish bunda mehnat munosabatlariga oid qonun hujjatlarining muvofiqligini aniqlash uchun muntazam komplayens-nazoratni joriy qilish;
- xodimlarning ijtimoiy ta‘minot tizimlarini takomillashtirish, badallardan qochish uchun shaxslarning norasmiy iqtisodiyotda ishtirok etishdan qaytaruvchi choralarni qo‘llash;
- mehnat munosabatlariga rioya qilmagan ish beruvchilar yoki xodimlarga qat‘iy jazo qo‘llash, ish beruvchilarning qonuniy faoliyat yuritishini osonlashtirish uchun tartib-qoidalarni soddalashtirish, to‘liq va shaffof nazorat qilinuvchi xodimlar boshqaruv tizimini raqamlashtirish, korxonalarda KPI tizimlarini joriy qilinishini rag‘batlantirish va uni adolatli faoliyat yuritish mexanizmlarini tartibga solish;
- naqd pul bilan savdo qilishda maksimal chegaraviy qiymatni belgilash;
- shaffof va kuzatilishi mumkin bo‘lgan moliyaviy operatsiyalarni yaratish uchun blokcheyn kabi texnologiyadan foydalanish;
- fuqarolarning moliyaviy, huquqiy va IT savodxonligini oshirishni ommalashtirish, OAV va ijtimoiy tarmoq platformalari orqali yashirin iqtisodiyotning salbiy oqibatlarini, zararini va unga qarshi kurashishning afzalligini targ‘ib qilish;

- yashirin iqtisodiy faoliyat haqida xabar bergan shaxslarni himoya qilish tizimi huquqiy asoslarini yaratish;
- xo'jalik yurituvchi sub'ektlarda buxgalteriya hisobining to'g'ri yuritilishini nazorat qilish mexanizmlarini yo'lga qo'yish, bunda ichki nazorat qoidalarini qayta ko'rib chiqish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Qayimova, Z. (2023). THE PLACE OF INFRASTRUCTURE IN THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 27(27).
2. Abdullayeva, H. (2023). BOZOR IQTISODIYOTI SHAROITIDA TADBIRKORLIKNI REJALASHTIRISHNING NAZARIY-USLUBIY ASOSLARI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 37(37).
3. Niyozova, I. (2023). MAMLAKATIMIZDA KORXONALARNING TASHQI IQTISODIY FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH VA BOSHQARISH. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 39(39).
4. Bakayeva, M. (2023). BUDJET VA SOLIQ SIYOSATI ORQALI MILLIY IQTISODIYOTGA XORIJIY INVESTITSİYALARNI JALB QILISHNI RAG'BATLANTIRISHNI TAKOMILLASHTIRISH. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 44(44).
5. Abdullayeva, H. (2023). O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI IQTISODIYOTINING RIVOJLANISHIDA YAIM NING HISSASI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 32(32).